

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης
του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
σε συνεργασία με το
ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος – Ινστιτούτο Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών
με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε. και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της ένταξης»

Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ ΡΟΜΑ ΜΕ ΕΕΑ/ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ COVID-19: ΑΠΟΨΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΩΝ.

ΤΟΥ

Κέκερη Γεωργίου

Μεταπτυχιακή διατριβή που υποβάλλεται
Στην τριμελή επιτροπή για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου του
Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης
Του Τ.Ε.Φ. – Δ.Π.Θ. σε συνεργασία με το Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. Δημόκριτος – Ινστιτούτο
Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών
Με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε. και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της Ένταξης»

Εγκεκριμένο από την τριμελή επιτροπή:

- 1^{ος} Δρ. Ζωή Καραμπατζάκη, Συνεργαζόμενη Ερευνήτρια Ι.Π.Τ.
Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. "ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ"
- 2^{ος} Δρ. Αγάθη Σταθοπούλου, Συνεργαζόμενη Ερευνήτρια Ι.Π.Τ.
Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. "ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ"
- 3^{ος} Δρ. Ζαχαρούλα Ταβουλάρη, Συνεργαζόμενη Ερευνήτρια Ι.Π.Τ.
Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. "ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ"

Κομοτηνή/Αθήνα

2022

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία σκοπό έχει να διερευνήσει τις απόψεις και τις εμπειρίες των εκπαιδευτικών που έχουν εργαστεί στον χώρο της ειδικής αγωγής και των σχολικών διαμεσολαβητών Ρομά, αναφορικά με την εκπαίδευση και την παιδαγωγική ένταξη των μαθητών και των μαθητριών Ρομά με ειδικές ανάγκες ή/και αναπηρίες στην εκπαίδευση, εστιάζοντας στο τι συνέβη με την εκπαίδευση αυτών των παιδιών την περίοδο της πανδημίας του covid-19, αλλά και πριν από αυτή. Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, επιχειρήθηκε να αποσαφηνιστούν βασικοί όροι και έννοιες που συνδέονται με την εκπαιδευτική ένταξη, τον κοινωνικό αποκλεισμό, τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και την ειδική αγωγή, σε σχέση με τις μαθήτριες και τους μαθητές Ρομά. Για τον σκοπό αυτό, στην παρούσα έρευνα, προτιμήθηκε η ποιοτική μεθοδολογία για την έρευνα, αξιοποιώντας ημι-δομημένες συνεντεύξεις, οι ερωτήσεις των οποίων δημιουργήθηκαν με βάση τους άξονες των ερευνητικών ερωτημάτων. Στο σύνολό τους, οι εκπαιδευτικοί και οι διαμεσολαβητές/τριες, τόνισαν πως γίνεται προσπάθεια ένταξης των παιδιών Ρομά με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (ΕΑΑ) στο δημόσιο σχολείο, παρόλο που υπάρχουν ακόμα αρκετές αντικειμενικές δυσκολίες για την ουσιαστική πραγμάτωσή της. Τα ζητήματα για την ενταξιακή εκπαίδευση των μαθητών/τριών Ρομά είναι αρκετά με τους διαμεσολαβητές και τους εκπαιδευτικούς να εστιάζουν σε θέματα πολιτισμικού κεφαλαίου, κουλτούρας, κοινωνικοποίησης και σεβασμού της ταυτότητας. Τέλος, στην παρούσα έρευνα προτείνονται κάποιες ιδέες για οι οποίες θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην ένταξη, όπως η στενή συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων, η τροποποίηση των αναλυτικών προγραμμάτων, η επιμόρφωση εκπαιδευτικών και διαμεσολαβητών/τριών και η αποσαφήνιση της νομοθεσίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Allen, D. (2012). Gypsies, travelers and social policy: Misconceptions and insignificance, in Richardson, J. and Ryder, A. (eds) *Gypsies and travelers: Accommodation, empowerment and inclusion in British Society*, Bristol: Policy Press.
- Armstrong, F. (2012). Πολιτική, αναπηρία και ο αγώνας για ενταξιακή εκπαίδευση στην Αγγλία σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο. Στο Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε. & Βλάχου-Μπαλαφούτη, Α. (Επιμ.), *Αναπηρία και εκπαιδευτική πολιτική: Κριτική προσέγγιση της ειδικής και ενταξιακής εκπαίδευση* (σ.σ. 49-64). Αθήνα: Πεδίο.
- Bariroh, S. (2018). The influence of parents' involvement on children with special needs' motivation and learning achievement. *International Education Studies*, 11(4), 96-114.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In: J.F. Richardson (Ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, pp. 241-258. New York: Greenwood.
- Bourdieu, P. και Passeron, J.-C. (2014) *Η αναπαραγωγή: Στοιχεία για μια θεωρία του εκπαιδευτικού συστήματος*, πρόλ. Ν. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.
- Carothers, D., & Parfitt, C. M. (2017). Disability or Language Difference: How Do We Decide?. *American Journal of Qualitative Research*, 1(1), 1-12.
- Cemlyn, S. and Clark, C. (2005) The social exclusion of Gypsies and Travellers children. In G. Preston (ed.) *At Greatest Risk: the Children Most Likely to Be Poor*. London: *Child Poverty Action Group* 160–65. Google Scholar
- Cohen, L., & Manion, L. (1994). *Μεθοδολογία της εκπαιδευτικής έρευνας* (μτφρ. Χ. Μητσοπούλου & Μ. Φιλοπούλου). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Cooc, N., & Kiru, E. W. (2018). Disproportionality in special education: A synthesis of international research and trends. *The Journal of Special Education*, 52(3), 163-173.
- Dufur, M., Parcel, T., & Troutman, K. (2013). Does capital at home matter more than capital at school? Social capital effects on academic achievement. *Research in Social Stratification and Mobility*, 31, 1-21. doi: 10.1016/j.rssm.2012.08.002
- Dunn, L. M. (1968). Special education for the mildly retarded—Is much of it justifiable?. *Exceptional children*, 35(1), 5-22. <https://doi.org/10.1177/001440296803500101>

- European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2017). *Πρόωρη σχολική εγκατάλειψη και μαθητές με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Τελική συνοπτική έκθεση. Διαθέσιμη: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/esl-summary-el.pdf>
- Figueiredo, S. C., Sandrea, P. C., Portugalac, L. C. L., Mázala-de-Oliveira, T., Chagasa, L. S., Raony, I., Ferreira E. S., Giestal-de-Araujo, E., dos Santos, A. A., Bomfim, P. O. (2021). COVID-19 pandemic impact on children and adolescents' mental health: Biological, environmental, and social factors. *Elsevier*. doi: 10.1016/j.pnpbp.2020.110171
- Flick U. (2018). Triangulation, in: Denzin N.K., Lincoln Y.S. (eds.). *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (5th edition). Sage
- Flick, U. (2006). *An Introduction to qualitative research* (3rd ed.). London: Sage Publication.
- Ford, D. Y. (2012). Culturally different students in special education: Looking backward to move forward. *Exceptional Children*, 78(4), 391-405.
- FRA (2014): *Education: the situation of Roma in 11 EU Member States*. Διαθέσιμη: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/education-situation-roma-11-eu-member-states>
- Gadermann, A. C., Thomson, K. C., Richardson, G. C., Gagné, M., McAuliffe, C., Hirani, S., Jenkins, E. (2021). Examining the impacts of the COVID-19 pandemic on family mental health in Canada: findings from a national cross-sectional study. *BMJ Journals*. Διαθέσιμο: <https://bmjopen.bmj.com>
- Howard, J Sharp, (1996), *Η επιστημονική μελέτη: οδηγός σχεδιασμού και διαχείρισης πανεπιστημιακών ερευνητικών εργασιών*, Αθήνα, Εκδ. Gutenberg.
- Hsieh, H.-F., & Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <http://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- IIEA- Institute of International and European Affairs (2020): *Εκπαίδευση και Covid 19 στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες*. Διαθέσιμο: [link](#)
- Jordan, K. A. (2005). Discourses of difference and the overrepresentation of Black students in special education. *The Journal of African American History*, 90(1-2), 128- 149
- Kasler, J., & Jabareen, Y. T. (2017). Triple jeopardy: special education for Palestinians in Israel. *International Journal of Inclusive Education*, 21(12), 1261-1275.
- Kreskow, K. (2013). *Overrepresentation of Minorities in Special Education*. St. John Fisher College Fisher Digital Publications.
- Kyuchukov, H., & New, W. (2018). *Mother tongue of Roma children from special schools*. *RUDN Journal of Psychology and Pedagogics* 15(3):323-333. DOI:10.22363/2313-1683-2018-15-3-323-333
- Mason, J. (2009). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (8η εκδ.) (μτφρ. Ε. Δημητριάδου, επιμ. Ν. Κυριαζή) Αθήνα: Πεδίο

- Mayring, P. (2014). Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution. Klagenfurt. Retrieved 04 28, 2015, from <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173>
- Morgan, P. L., Farkas, G., Hillemeier, M. M., Mattison, R., Maczuga, S., Li, H., & Cook, M. (2015). Minorities are disproportionately underrepresented in special education: Longitudinal evidence across five disability conditions. *Educational Researcher*, 44(5), 278-292
- Morgan, P. L., Farkas, G., Cook, M., Strassfeld, N. M., Hillemeier, M. M., Pun, W. H., & Schussler, D. L. (2018). Are Hispanic, Asian, Native American, or language-minority children overrepresented in special education?. *Exceptional Children*, 84(3), 261-279.
- Morse, J. M. (1994). Designing funded qualitative research. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 220-235). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Oswald, D. P., Coutinho, M. J., Best, A. M., & Singh, N. N. (1999). Ethnic representation in special education: The influence of school-related economic and demographic variables. *The Journal of Special Education*, 32(4), 194-206
- Polat, F. (2011). Inclusion in education: A step towards social justice. *International Journal of Educational Development*, 31, 50–58.
- Skiba, R. J., Simmons, A. B., Ritter, S., Gibb, A. C., Rausch, M. K., Cuadrado, J., & Chung, C. G. (2008). Achieving equity in special education: History, status, and current challenges. *Exceptional Children*, 74(3), 264-288.
- Smith, J. A., Flower, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. London: sage
- Sweller, N., Graham, L. J., & Van Bergen, P. (2012). The minority report: Disproportionate representation in Australia's largest education system. *Exceptional Children*, 79(1), 107-125.
- Tomlinson, S. (2016). Special education and minority ethnic young people in England: continuing issues. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 37(4), 513- 528.
- Travers, J. C., Tincani, M., & Krezmien, M. P. (2013). A multiyear national profile of racial disparity in autism identification. *The Journal of Special Education*, 47(1), 41- 49.
- Unesco (2020): *Global education monitor report - Inclusion and education: All menas all*.
- UNICEF (2021): *Αποτρέποντας μια χαμένη δεκαετία: Επείγουσα δράση για να αντιστραφεί ο καταστροφικός αντίκτυπος του COVID-19 σε παιδιά και νέους*. Διαθέσιμο <https://www.unicef.org/reports/unicef-75-preventing-a-lost-decade>
- UNICEF και Συνήγορος του Πολίτη (2022): *Οι επιπτώσεις των περιοριστικών μέτρων COVID-19 στα δικαιώματα του Παιδιού*. Διαθέσιμο: <https://www.unicef.org/greece/%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AD%CF%82>
- Zhang, D., Katsiyannis, A., Ju, S., & Roberts, E. (2014). Minority representation in special education: 5-year trends. *Journal of Child and Family Studies*, 23(1), 118-127.

- Βαξεβάνογλου, Α. (2001). *Έλληνες, Τσιγγάνοι: περιθωριακοί και οικογενειάρχες*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Βασιλειάδης, Η. (2010). Η Κοινωνική Διάσταση της Ένταξης Μαθητών με Αναπηρίες, *Θέματα ειδικής αγωγής*, (49).
- Βασιλειάδου, Μ., & Παυλή-Κορρέ, Μ. (2011). *Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων / Ίδρυμα Νεολαίας και διά Βίου Μάθησης.
- Βλάχου, Α. (2004). Πρακτική εφαρμογή προγραμμάτων ένταξης παιδιών με νοητική καθυστέρηση. Στο: Α. Ζώνιου-Σιδέρη (επιμ) *Άτομα με Ειδικές Ανάγκες και η Ένταξή τους*. (163-177). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα..
- Γκότοβος, Α. (2002). *Εκπαίδευση και Ετερότητα. Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γκότοβος, Α. Ε. (2004) «Από την κοινωνικο-οικονομική στην εθνο-πολιτισμική ετερότητα: Προβλήματα θεωρίας και μέθοδος της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης». Στο *«Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμος Ι, τ. 38, 61-84.
- Δραγώνα, Θ. (2001). Κοινωνικές Ταυτότητες/Ετερότητες (Μέρος Α) (Κεφ. 1) στο *Εκπαίδευση: Πολιτισμικές Διαφορές και Κοινωνικές Ανισότητες. Κοινωνικές Ταυτότητες/Ετερότητες-Κοινωνικές Ανισότητες, Διγλωσσία και Σχολείο*.(Τόμος Α'). ΠΑΤΡΑ: ΕΑΠ.
- Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία. (2012), *Εγχειρίδιο σε θέματα διάκρισης και εύλογων προσαρμογών για εργαζόμενους με αναπηρία, «Καταπολέμηση των Διακρίσεων στην Αγορά Εργασίας»*, Κοινωνικό Πρόγραμμα για την Απασχόληση & την Κοινωνική Αλληλεγγύη-Progress 2007-2013
- Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση. (2017) *Πρόωρη σχολική εγκατάλειψη και μαθητές με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες: Τελική συνοπτική έκθεση*. (G. Squires, συντ.). Odense, Δανία
- Ζώνιου – Σιδέρη, Α. (2000). *Άτομα με ειδικές ανάγκες και η ένταξή τους*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα, Κριτική.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα, Κριτική
- Καραμπατζάκη. Ζ. (2010): *Θέματα ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης*. Αθήνα: Πάραλος
- Κελπανίδης, Μ. (1999). *Μεθοδολογία της Παιδαγωγικής Έρευνας με Στοιχεία Στατιστικής*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κώδικας.
- Λαμπρίδης Ε. Α., (2004). *Σtereότυπο – προκατάληψη – κοινωνική ταυτότητα. Μελετώντας τις δυναμικές της κοινωνικής αναπαράστασης για τους Τσιγγάνους*, Αθήνα, Gutenberg.
- Μάρκου, Γ. Π. (2013) «Μια ελπιδοφόρα προοπτική στη διαπολιτισμική ένταξη των τσιγγάνων: Στοχασμοί μέσα από την εμπειρία του προγράμματος για την εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων». Στο: Γ. Φλουρής, Λ. Γιώτη, Χ. Παρθένης, Ε. Μηλίγκου (επιμ.) *Δια βίου εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών υπό το πρίσμα της διαπολιτισμικής οπτικής: Το*

πρόγραμμα “Εκπαίδευση των Παιδιών Ρομά” ως αφετηρία νέων θεωρητικών και εμπειρικών προσεγγίσεων (σ. 17-41). Αθήνα: ΕΚΠΑ.

Μάρκου, Γ.Π. (2010) *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Μάρκου Γ., Παρθένης Χρ., Παπακωνσταντίνου Γ., Παυλή Κορρέ Μ., (2018). *Η ένταξη των Ρομά στην ελληνική κοινωνία- Ετερότητα και δομικός αποκλεισμός*, Αθήνα, εκδόσεις Γρηγόρη.

Μπονίδης, Κ. (2004). *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχιμο

Ξωχέλλης, Π. (2006). *Ο εκπαιδευτικός στον σύγχρονο κόσμο. Ο ρόλος και το επαγγελματικό προφίλ σήμερα, η εκπαίδευση και η αποτίμηση του έργου του*, Θεσσαλονίκη, Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη.

Παρθένης Χ. (2018). *Η ένταξη των Ρομά στην ελληνική κοινωνία : Ετερότητα και δομικός αποκλεισμός*, Αθήνα. Εκδόσεις Γρηγόρη.

Παρθένης, Χ. & Φραγκούλης, Γ. (2016). *Η διαπολιτισμική εκπαίδευση απέναντι σε νέες προκλήσεις: Ρομά. Μια θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*. Αθήνα: Μεταίχιμο

Παρθένης, Χ. (2013) *Θεωρία και Πράξη: μακρο- και μικροπροσεγγίσεις της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης υπό το πρίσμα εφαρμοσμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων*. Αθήνα.

Πλουμίδα, Ε. (2016). *Σχολική αποτυχία και σχολική εγκατάλειψη από τους Ρομά: διερευνώντας τις στάσεις του πληθυσμού των Ρομά αναφορικά με την εκπαίδευση. Πρακτικά εργασιών 8ο Πανελληνίου Συνεδρίου του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.)*, Αθήνα, 18 - 19 Νοεμβρίου 2016.

Τρέσσου Ε. & Μητακίδου Σ., (2015): Πολυπλοκότητες στην ένταξη: Η περίπτωση των Ρομά. Στο *Ένταξη Ρομά διεθνής και ελληνική εμπειρία. Πολυπλοκότητες στην ένταξη*. Επιμέλεια: Τρέσσου , Μητακίδου, Καραγιάννη. Έκδοση Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας Α.Π.Θ Διαθέσιμο: <http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/files/files/polyplokotites.pdf>

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (2011). *Πλαίσιο Εθνικής Στρατηγικής για τους Ρομά*.

Χρηστάκης, Κ. (2008). *Η εκπαίδευση των παιδιών με δυσκολίες. Εισαγωγή στην Ειδική Αγωγή*, Τόμος Α'. Αθήνα: Διάδραση